

Jure Vujić

Institut za geopolitiku i strateška istraživanja, Zagreb
geotekst@gmail.com

Epistemološke matrice suvremene vizualne kulture, uvod u zapadnoskopiju

Sažetak

Mentalna struktura hipermodernog Zapada, u kojemu se postupno od doba renesanse sve do danas događa složena mutacija kolektivnog kao i individualnog pogleda na svijet, održava radikalnu promjenu zapadne epistemologije percipiranja i interpretiranja svijeta. Nakon doba "kulture kao slike" naspram "kulture kao teksta" možda se nalazimo u drugoj vrsti redukcije – one vizualne svijesti i svojevrsnoga internaliziranog videocentrizma koje disolvira nasljeđe zapadnoeuropske metafizike koja je prožimala društvene i humanističke znanosti sve do kraja XX. stoljeća. Takav dug autonomizacije i emancipacije slike od jezika, govora i pisma, razotkriva filozofske i metapolitičke matrice tzv. zapadnoskopije kao svojevrsne vizualne opsjednutosti.

Ključne riječi: hipermoderni zapad, vizualni, kultura, zapadno, postmodernizam, opseg, slika, matrica, epistemologija.

Geneza zapadne epistemološke grimase

„Često vjerujemo da su stvari na početku u iskonu bile savršene, međutim čovjek i čovječanstvo su započeli s grimasom⁷¹.“ S takvom rečenicom je F. Nietzsche nastojao dokazati kako treba proučavati i razumjeti povijest i genezu takve grimase kada razmišljamo o budućnosti čovječanstva.⁷² Treba se, zapravo, zapitati ne predstavlja li danas suvremena vizualna kultura, kao zaseban postmoderan pogled na svijet, upravo tu nietzscheansku metaforu, tu posljednju fazu osuvremenjivanja te iste zapadnocične epistemološke grimase?

U suvremeno doba, sve je podvrgnuto imperativu prikazivanja, otkrivanja, „otvorenosti“, a načelo transparentnosti“ je postalo glavna sintagma društvenog, političkog, gospodarskog, i kulturnog upravljanja. Imperativ transparentnosti također je pod utjecajem društva zabave i individualističkog i društvenog narcizam amplificiran unutar društvenih mreža, kolonizirao je i privatnu sferu, u kojoj nestaju granice između privatnog i javnog, intimnog, tajnovitog i općeg. Međutim, može se i razmišljati o načelu otvorenosti kroz konstruktivistički pristup pomoću teze Karla Mannheima koju on iznosi u «*Ideologiji i utopiji*»⁷³ u kojem je izložena njegova koncepcija sociologije znanja i u kojoj pokazuje sveprisutnost ideologije u društvu koja može biti odraz «veze između struktura svijesti i životnih situacija u kojima one postoje», i koje nužno uvjetuju njihov ideologijski karakter. Dakle, postavlja se, možda smjelo ili apriorističko pitanje, ne tvore li sintagme „otvorenosti, transparentnosti“ možda u tom smjeru određene ideološke refleksije i projekcije određenih segmenata društva s partikularnom strukturom svijesti i zasebnim prostorno-vremenskim situacijama u kojima žive. Dakle, kroz tu kritičku ideološku prizmu možemo sagledavati fenomenologiju društvene transparentnosti koja ne mora nužno biti ispravna, istinita ili neistinita jer kao svaki fenomen, ona je rezultat čistih intencionalnih akata svijesti koji se manifestiraju kroz imanentnu realizacije i konstrukcije. Transparentnost i otvorenost su pojmovi neodvojivi od sveprisutne suvremene vizualne kulture koja oblikuju ne samo određene načine razmišljanja i ponašanja već i utječu na imaginarnu pojedinačnu i kolektivnu svijest. Vizualna mentalna struktura hipermodernog Zapada, nastaje za vrijeme renesanse, a uzrok je mutacije „kolektivnog kao i individualnog pogleda na svijet.“ Činjenica je danas da živimo u doba “kulture kao slike” naspram “kulture kao teksta” (Regis Debray⁷⁴ mediolog govori o postupnom prijelazu iz logosfere (usmena predaja) grafosfere (pismena kultura i transmisija prema današnjoj audiovizualnoj komunikacijskoj videosferi) možda ulazak u drugu vrstu redukcije – one vizualne svijet sveprisutne vizualne kulture? Možda je danas riječ o svojevrsnoj vladavini videocentrizma ako sve fenomene i pojmove poput transparentnosti i otvorenosti, svedemo na vizualne vidljive fenomene u okviru zahtjeva za daljnjom emancipacijom i autonomijom slike od jezika, govora i pisma? Taj je zaokret opisao najznačajniji teoretičar vizualne kulture i vizualnih umjetnosti našega doba, W. J. T. Mitchell, koji je otvorio pitanje slike u kontekstu

71 Carl Havelage, *De l'oeil et du monde, l'histoire du regard au seuil de la modernité*, Fayard, Paris.

72 Michel Foucault Nietzsche, la généalogie, l'histoire», *Hommage à Jean Hyppolite*, Paris, P.U.F., coll. «Épiméthée», 1971.

73 Karl Mannheim, *Ideologija i Utopija*, Jesenski i Turk, 2007.

74 Regis Debray, *Transmettre*, éditions Odile Jacob, 1997, 2000 (*Transmitting Culture*).

epistemološkog zaokreta „pictorial turn“⁷⁵ kao prekretnica u shvaćanju i poimanju pojma slike, ideju zaokreta spram slike.

Jedan od ključnih pitanja svih ideologema i refleksija o otvorenosti bilo u filozofiji, umjetnosti pa i u politici odnosi se na eminentno epistemološki status samog pojma i fenomena otvorenosti ili pak teleološkog smjera iste otvorenosti. U današnjoj vizualnoj kulturi slika kao medij i predmet promijenila je epistemološki status kako je to postavio njemački povjesničar umjetnosti Gottfried Boehm⁷⁶ u eseju Povratak slika. On smatra da ulazimo u vrijeme apsolutne prisutnosti slika u suvremenom svijetu. „Slikovni zaokret“ (iconic turn) moderne Boehm određuje kao pojavu što se od kraja XIX. stoljeća događa posvuda u svijetu vizualnih umjetnosti. Naime, postavlja se pitanje razumijevanja promjene statusa same funkcije i smisla slike uopće u društvu. Oslobođajući se od logosa ili od mimetičkih tradicionalnih funkcija slika je dobila svoju „imanentnu logiku“. Taj proces imanentizacije ili autonomizacije je također zavidan u postmodernom društvu, u kojem su se, područja poput politike, umjetnosti, kulture odvojila od stabilnih referenata, Hans Sedlymar bi rekao od središta i postale su autoreferencijalne, samodostatne kategorije, ali su neminovno ušle u određenu fazu propitivanja i krize. Naime, sveprisutnost slike odvojene od metafizičkog logosa (jezika, govora i pisma) otvara prostor praznine onoga realnog i prisutnog. Riječ je o nastupajućem hiperrealitetu slike koja na mjesto logosa jezika, značenja nudi totalno razotkrivanje. Treba se onda zapitati je li takva sveprisutnost videosfere kao paradigme otvorene slike svijeta možda uvod u suzbijanje ili negiranje imaginarnog kao vladavina tajnovitosti, privatnog i zaštićenog od javnosti.

Ideologija svetransparentnosti

Na području politologije pitanje otvorenog prostora nas dovodi do propitivanja ideologije sve transparentnosti i projekta otvorenog društva. Treba podsjetiti da se neoliberalni kapitalizam temelji ne samo na tržišnoj ideologiji *free market*a već i na postulatima „otvorenog društva“, ali i danas na imperativu transparentnosti kao novom načelu dobre globalne vladavine (global governance). Ta se ideologija koja zagovara potpunu liberalizaciju razmjene i pristupu informaciji, temelji zapravo na ujediniteljskoj utopiji Interneta i društvenih mreža, ideologija komunikacije koja je nastala na istočnoj obali SAD-a s kibernetičkim tezama i studijama Norberta Wienera⁷⁷ i na zapadnoj obali unutar kalifornijskih kontrakulturnih sveučilišnih krugova. Godine 1995. dva istraživača iz Londona, Richard Barbrook i Andy Cameron⁷⁸, objavljuju tekst « Kalifornijska ideologija » koja je nastala između 60. i 70. godine, a kombinirala je elemente systemske i kibernetičke ideologije, antiautoritativne

75 Cf. Foucault, M., *Les mots et les choses*, Paris, Gallimard, 1966.

Merleau-Ponty, M., *L'oeil et l'esprit*, Paris, Gallimard, 1964.

Simon, G., *Le regard, l'être et l'apparence dans l'Optique de l'Antiquité*, Paris, Seuil, 1988.

76 Gottfried Boehm and W.J.T Mitchell versus Iconic Turn—Two letters, article, 21. december 2009.

77 Norbert Wiener 1948, *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Paris, (Hermann & Cie) & Camb. Mass. (MIT Press); 2nd revised ed. 1961.

78 Barbrook, Richard. Andy Cameron. (1996) [1995] “The Californian Ideology”. *Science as Culture* 6.1 (1996):

i protudržavne anarhoidne političke elemente što se manifestiralo i izarzilo kroz sintezu liberalnih i liberterijanskih idejnih stremljenja i pokreta koji su i vjerovali da će slobodni protok i cirkulacija informacija i komunikacija transformirati i emancipirati društvo. Totalna transparentnost je ne samo utopija već i projekt koji se može instrumentalizirati kao sustav „otvorene kontrole“. Na području politike i diplomatskih odnosa, afera Weakiliks je dokazala koliko je pogubno zahtijevati totalnu transparentnost u međunarodnim i međudržavnim odnosima, jer su privatnost i zaštićenost povjerljivih i tajnih informacija, a posebno na području političkih donosa, nužne. Francuski filozof Baudrillard u Fatalnim strategijama⁷⁹ ukazao je na jedan novi fenomen totalitarizma, a to jest ono što on naziva hipertransparentnost ili pak taj nagon za sve reći ili pokazati koju on oslovljava kao „bijela opscenost“: Na sličnom tragu Pierre Levy Soussan u svojoj „elegiji tajnovitosti“⁸⁰ ističe kako se danas često pogrešno poistovjećuje tajno s nerečenim ili pak sa zavjerom i prevarom. On se protivi današnjoj općoj društvenoj psihijatrizaciji ili pak psihogenealogiji u kojoj često prevladava psihoanalitički mit da su obiteljske tajne one koje generiraju generacijske poremećaje i u ime koje bi trebalo sve saznati o svakome. Transparentnost postaje „građanski imperativ“, a on dokazuje koliko je doza tajnovitosti važna ne samo za razvoj dječje mašte i za ravnotežu odrasle osobe, nego i značenje tajnovite sfere za konstrukciju identiteta i evoluciju zrele osobe i društva. Na istom tragu Jean Lacouture ističe kako društvo može također oboljeti iznutra radi suviše ekspozicije, s ekcesom transparentnosti i unutar panoptičkih sustava ekspozicije kontrole. Imperativ transparentnosti zapravo bi skrivao dispozitive novih strategija jednoulja i uvjetovanje u ime kojih sveprisutno oko nadgledava sve.

Karl Popper je iznio maniheističku tipologiju prema kojoj dijeli čovječanstvo u dva tabora⁸¹: Na jednoj strani pristaše otvorenog društva kao oblik normalne egzistencije i društvene organizacije racionalnih bića, čija su ponašanja utemeljena na volji i proračunatom racionalitetu. Takav tip društva pripada ne-totalitarnom modelu društva koji ne počiva na ujediniteljskoj ideji i sustavu vrijednosti koji bi bio kolektivističke i transindividualne naravi. Otvoreno društvo negira teleologije i apsolutne kategorije. Na drugoj strani su „neprijatelji otvorenog društva“ u koju Popper samovoljno smješta Platona, Aristotela, Heraklita, skolastiku, njemačku idealističku filozofiju Schlegela, Hegela, Marxa, a koji prema Popperu dijele holistički protuindividualistički pogled na svijet, prezir prema racionalitetu i legitimiraju totalitarne sustave. U tom smjeru Popper redukcionistički poistovjećuje unutar heterogene kategorije „metafizičkog jedinstva“: komunizam, fašizam, racizam, konzervativizam kao razne izdanke neprijatelja prema otvorenom društvu. Totalitarno društvo je zatvoreno društvo u kojem cilj opravdava sredstvo. Historicistički su sustavi kroz načelo utopijskog društvenog inženjeringa uvijek iznova nastojali interpretirati povijest kao spasiteljsku povijest. Jedini smisao povijesti za Poppera je svedeno na borbu za otvoreno društvo. Svaka ideologija koja želi druge ljude usrećiti je opasna, jer nas dovodi u napast da drugim ljudima

79 Jean Baudrillard, *Les Stratégies fatales* (1983), éd. Grasset, Paris.

80 Pierre Levy Soussan, *Éloge du Secret*, éditions Fayard, 2006.

81 Popper, K., “The Open Society and Its Enemies, Volume One,” Routledge (1945., reprint 2006.).

nametnemo vlastite vrijednosti. Popperov kritički racionalizam postavlja zahtjev za tolerancijom i odgovornošću, slobodu mišljenja i pluralizam. U historicističkom sustavu pojedinac nije važan, nego vođa. Tu je pleme sve, a pojedinac ništa.

Međutim, ne treba li se možda zapitati nije li projekt otvorenog društva ujedno i ideološki konstrukt obrnute utopije koja vuče svoje korijene u iluminističkom projektu prosvjetiteljstva, a to jest: konstruktivistički i mehanicistički pokušaj izgradnje atomiziranog društva koje počiva na isključivo apstraktnim individualističkim i racionalističkim premisama. Granice takvog projekta i negativne pojave instrumentalnog razuma su pokazali i Habermas, i sami promotori modernog prosvjetiteljstva. Otvoreni pristup društva je doveo do određenih nuspojava i društvenih disfunkcija društvene anomalije, mehanicističke i tehnokratske hipertrofije, negacije duhovnih pa i kulturoloških matrica i dimenzija društva.

Kako objasniti paradoks da se danas u obliku demokratskih liberalnih društava provodi najveći stupanj kontrole? Naime, ono što je novo u odnosu na prethodni sustav nadzora kojeg je teoretizirao M. Foucault⁸² i Deleuze, pokušaj je uspostave kontrole nad svim građanima i na planetarnoj razini. Suvremena društvena kontrola je mutirala pod okriljem ideologije svetransparentnosti iz „zatvorenog okvira“ u „otvoreni okvir“ („kontrola na slobodnom zraku“). Marketing i komunikacijsko-informacijsko društvo postali su glavni instrumenti permanentne kontrole individualnog i individualnog (čovjek – dužnik). Kontrola ne počiva više na zatvorskom sustavu već na algoritmu, kao nova „umjetna i neutralna objektivnost“. Informatičke baze podataka postale su novo oružje kontrole, koje mogu biti pod upravom države, korporacija ili slobodne uporabe (Open Data, Open Knowledge, Open source Software). Gilles Deleuze u raspravi s Antonijem Negrijem iznio je hipotezu da suvremena društva kontrole nisu više disciplinska i ne funkcioniraju više unutar zatvorenoga prostora, nego putem „kontinuirane kontrole i simultane komunikacije“. Današnji sustavi kontrole koriste se širokom lepezom sigurnosnih sredstava regulacije i obuhvaćaju sva područja društvenoga života: radno mjesto, zdravstvo, odgojno-obrazovni sustav, zabavu i slobodno vrijeme, virtualnu sferu i komunikaciju.

Građanin je u tom pogledu, praćen kao potencijalni terorist ili latentna društveno nepodobna i nekonformistička osoba. U tom smislu je US NSA (National Security Agency) stvorila najveći globalni špijunski sustav pod kodnim imenom ECHELON, koji hvata i analizira svaki telefonski poziv, fax, e-mail i telex poruku poslanu bilo gdje u svijetu. Dakle, „mrežna kontrola“ kao proces sveobuhvatne internalizacije kontrole, ide dalje od klasičnih mehanizama društva kontrole moderne i od filozofijskog diskursa Foucaultove biomoći, ili Giorgio Agambenove teze o biopolitici u Homo sacer. Svaki sustav kontrole unutar totalitarnoga ili demokratskoga poretka podrazumijeva ideološki diskurs, a u slučaju suvremenoga društva, to je sveprisutna ideologija „tržišnog društva“. U tom je

82 M. Foucault, *Surveiller et punir*, op. cit., p. 213.

Michel Foucault, *Prisons et révoltes dans les prisons*, in *Dits et Écrits*, t. 1, Paris, Gallimard, p. 1299.

Michel Foucault, *La société disciplinaire en crise*, p. 532-534, in *Dits et Écrits*, t. 2. Paris, Gallimard, 20

smislu Manfred B. Steger s pravom naglašavao kako je globalizacija zapravo neoliberalni projekt⁸³ neprestane deregulacije kapitala. Sloboda tržišta odraz je individualne autonomije, ali u biti, ističe Karl Polyani, to se tržište širi na račun „ljudskih stratišta“.

S obzirom da je filozofija prostora grana filozofije prostora i vremena koja se odnosi na epistemološke, ontološke i semiotičke dimenzije prostora, ali i vremena, nužno je također staviti koncept *open space* unutar novih izazova percepcije vremensko-prostornih kategorija. Nove dimenzije kontrole odgovaraju tržišnoj ekonomiji realnog vremena, pa tako globalizacija ostvaruje povijesnu sinkronizaciju, koja se može nazvati „revolucijom realnog vremena“. Ono potiče društvenu zbilju na isključivu usredotočenost na sadašnjost. Paul Virilo, francuski arhitekt i urbanist govori o „dromokraciji“, kao novome obliku postmoderne demokracije kojoj čimbenik brzine odigrava ključnu ulogu u organiziranju društva. Kako postoji politička ekonomija nacionalnih dobara, tako i nastaje politička ekonomija brzine. Brzina uvijek latentno ili otkriveno podrazumijeva nasilje, a procesi ubrzavanja uvijek koketiraju sa smrtonosnim dispozitivima.

Taj svijet brzine u području telekomunikacija, prometa i transmisija, koje se fetišizira u ime neprestanog napretka, nastoji uništiti, ne samo aboliranjem distanca između Tienanmena i Londona, Pariza i New Yorka, (u ovome tragičnom slučaju između Varšave i Smolenska), već i sam ontološki status povijesti, i ljudsko smještanje u vremensko-prostorne okvire. Suvremeno društvo kontrole sličí totalitarnom sustavu koji niti priznaje niti poštuje ijednu vanjsku ili unutarnju granicu kad je riječ o kontroli društvene zbilje.

Uvod u totalitarizam svetransparentnosti

Imperativ transparentnosti u sklopu suvremenih zastupničkih demokracija postavlja ključno pitanje same granice i uporabe takve transparentnosti jer se taj imperativ može odnositi ne samo na državu i javnu politiku već i na civilno društvo i same građane. Generaliziranje takvog imperativa transparentnosti u društvu može se transformirati u novi oblik totalitarizma, koji bi nastojao kontrolirati djela i misli građana unutar transparentne suradnje s civilnim društvom, države i medija.

Riječ je ovdje o demokratskom totalitarizmu (za razliku od totalitarne demokracije, koju je teoretizirao Jouvenel, a koja se odnosi isključivo na državni totalitarizam), koji zagovara model totalne transparentnosti kao opći sustav kontrole i nadziranja, djelovanja, mišljenja i kretanja građana koji su neprestano izloženi i svetransparentni, što podsjeća na Benthamov projekt Panoptikuma kao zatvorski univerz. Međutim, postoji svojstveni odnos između politike i tajnovitosti između demokracije i prava na tajnu, a iskonsko demokratsko društvo ne može u istinu štiti slobodu građana bez određenih oblika tajnovitosti kao uvjet privatne slobode. Redefinicija demokracije koja

⁸³ Manfred Steger, *The rise of the global imaginary: political ideologies from the French Revolution to the global war on terror*, Oxford University Press, 2008.

bi štitila režime narodnog suvereniteta u ime slobode zapravo bi bila antipod izopaćenog projekta totalitarnog društva u kojem je sve transparentno i javno pod utjecajem sveprisutne panoptičke kontrole medija i državnog aparata. Pierre Rosanvallon u djelu *La Contre-démocratie*⁸⁴, objašnjava da je funkcija nadziranja kod građana jedan dobar korektiv za modernu zastupničku demokraciju te da je u tom smjeru načelo transparentnosti nužan regulacijski mehanizam političkog života. Međutim, nedostatak takve građanske korektivne i funkcije nadziranja često je izokrenut i preusmjeren prema nevažnim političkim i društvenim pitanjima u čemu su mediji jako vješti glede manipuliranja s javnim mnijenjem. Suvremena demokracija je neodvojiva od transparentnog javnog htijenja jer se temelji na prosvjetiteljstvom revolucionarnom projektu tzv. *Enlightenment, Aufklärung, Illuminismo* koji u samom nazivu nosi u sebi metaforičku mobilizaciju eneregija i volja u ime više transparentnosti i više « svjetlosti » Prisjetimo se Michela Foucaulta, koji govori o « oku moći »: « iracionalni strah je zavladao drugom polovicom XVIII stoljeća: strah od mračnog prostora, obscurni ekran kao zapreka za vizibilitet stvari, istina i ljudi. Trebalo je disolvirati fragment noći koji se suprotstavlja svjetlosti, srušiti crne mračne sobe u kojima leži politička samovolja, kaprici monarha, vjerske supersticije, konspiracije tirana i svećenika, zablude i neznanja, i epidemije »: U tom pogledu metaforičko pitanje svjetlosti u XVIII. stoljeću je filozofske i znanstvene naravi jer počiva na nužnosti većeg prosvjetljenja kao pojedinačani i kolektivni emancipatorski akt. Ako danas usporedimo promicanje i reklamiranje transparentnosti u svim segmentima društva, kao naslijeđe prosvjetiteljstva, onda se može i ustanoviti devijantnosti jednog ideala u svrhu sveopće kontrole vizibiliteta i pasivne izloženosti privatne sfere. Također, treba napomenuti da je ključni politički koncept prosvjetiteljstva načelo javne transparentnosti i načelo publiciteta koji se suprotstavlja načelu tajnovitosti političke moći iz monarhističkog sustava kao jedan oblik despocije. Kod Kanta u projektu vječnog mira, pronalazimo apologiju tog načela kada prokalmira da je « načelo transparentnosti i publicitet jedan transcendentalni uvjet javnog prava i političkog djelovanja. Bernard Manin u tom smjeru pokazuje važnost istog načela modernih zastupničkih demokracija s rimskom sintagmom : « *Quod omnes tangit, ab omnibus tractari et approbari debet* »: « Ono što se odnosi na sve treba biti prihvaćeno od svijaju »⁸⁵.

84 *Démocratie ou contre-démocratie ?* (Deux lectures de Pierre Rosanvallon par Nadia Urbinati et Thierry Méniessier), *Critique*, n° 731, avril 2008.

85 Bernard Manin « Limites de la dimension démocratique du gouvernement représentatif », *Problèmes politiques et sociaux*, n° 959, avril 2009.

Od Panoptikuma do elektronskih čipova

Suvremena društvena kontrola je mutirala pod okriljem ideologije svetransparentnosti iz „zatvorenog okvira“ u „otvoreni okvir“ („kontrola na slobodnom zraku“). Marketing i komunikacijsko-informacijsko društvo postali su glavni instrumenti permanentne kontrole individualnog i individualnog (čovjek-dužnik). Kontrola ne počiva više na zatvorskom sustavu već na algoritmu, kao nova „umjetna i neutralna objektivnost“. Informatičke baze podataka postale su novo oružje kontrole, koje mogu biti pod upravom države, korporacija ili slobodne uporabe (Open Data, Open Knowledge, Open source Software).

Suvremena postmoderna epistemologija društva kontrole, odnosno raščlanjivanje novih mehanizama kontrole, poput GPS-a ili GSM-a suštinski se razlikuje od društva kontrole modernog razdoblja, zatvorenog i sistemskog tipa. Naime, treba podsjetiti kako su se Foucaultova društva kontrole temeljila na klasičnim instrumentima „modernističkoga“ nadziranja: zatvorima, logorima, psihijatrijskim bolnicama. Današnje je globalno društvo pak suočeno s novim ograničavanjima prostora, sa širenjem ideje „otvorenog okruženja“ kao prostorno-vremenske kategorije koja pomiče oblike nadziranja unutar virtualne sfere.

Gilles Deleuze u raspravi s Antonijem Negrijem⁸⁶ iznio je hipotezu da suvremena društva kontrole nisu više disciplinska i ne funkcioniraju više unutar zatvorenoga prostora, nego putem „kontinuirane kontrole i simultane komunikacije“. Današnji sustavi kontrole koriste se širokom lepezom sigurnosnih sredstava regulacije i obuhvaćaju sva područja društvenoga života: radno mjesto, zdravstvo, odgojno-obrazovni sustav, zabavu i slobodno vrijeme, virtualnu sferu i komunikaciju.

Takvi sustavi kontrole stapaju se sa svakodnevnim, privatnim i javnim, prostorom, tako da djeluju neprimjetno jer su u potpunosti integrirani u individualni i kolektivni život. Olivier Razac stavlja naglasak na virtualizaciju društva kao glavnu polugu suvremene kontrole i temelji teze na analogiji između „bodljikave žice“⁸⁷ i „elektronske narukvice“ kako bi ilustrirao tehnološki pomak u kontroliranju koji su omogućili novi sustavi lokalizacije i komunikacije u realnom vremenu. Oni navješćuju novu eru planetarnoga nadziranja s pomoću nanotehnoloških sprava izravno implantiranih u ljudsko tijelo „u obliku elektronskih čipova“. U tom smjeru Razac s pravom ističe kako se bodljikava žica i elektronska narukvica nalaze na razmeđu tehnologija nadziranja moderne i postmoderne. S pojavom novih tehnologija suvremeni svijet prevladava Foucaultovo društvo institucionalnoga nadziranja i podrazumijeva novu, sveobuhvatnu kontrolu.

Svaki sustav kontrole unutar bilo totalitarnoga bilo demokratskoga poretka podrazumijeva ideološki diskurs, a u slučaju suvremenoga društva, to je sveprisutna ideologija „tržišnog društva“. U tom je smislu Manfred B. Steger s pravom naglašavao kako je globalizacija zapravo neoliberalni projekt neprestane deregulacije kapitala. Sloboda tržišta odraz je individualne autonomije, ali u biti, ističe Karl Polyani, to se tržište širi na račun „ljudskih stratišta“.

86 Michael Hardt, « La société mondiale de contrôle », in Éric Alliez (dir.), *Gilles Deleuze une vie philosophique*, Le Plessis Robinson, Les Empêcheurs de penser en rond, 1998.

87 Olivier Razac *Histoire politique du barbelé: la prairie, la tranchée, le camp*. Paris: La Fabrique éditions, 2000.

Nove dimenzije kontrole odgovaraju tržišnoj ekonomiji realnog vremena, pa tako globalizacija ostvaruje povijesnu sinkronizaciju, koja se može nazvati „revolucijom realnog vremena“. Ono potiče društvenu zbilju na isključivu usredotočenost na sadašnjost. Paul Virilo, francuski arhitekt i urbanist govori o „dromokraciji“, kao novome obliku postmoderne demokracije kojoj čimbenik brzine odigrava ključnu ulogu u organiziranju društva. Kako postoji politička ekonomija nacionalnih dobara, tako i nastaje politička ekonomija brzine. Brzina uvijek latentno ili otkriveno podrazumijeva nasilje, a procesi ubrzavanja uvijek koketiraju sa smrtonosnim dispozitivima.

Taj svijet brzine u području telekomunikacija, prometa i transmisija, koje se fetišizira u ime neprestanog napretka, nastoji uništiti, ne samo aboliranjem distancija između Tienanmena i Londona, Pariza i New Yorka, (u ovome tragičnom slučaju između Varšave i Smolenska), već i sam ontološki status povijesti, i ljudsko smještanje u vremensko-prostorne okvire. Suvremeno društvo kontrole sličiti totalitarnom sustavu koji niti priznaje niti poštuje ijednu vanjsku ili unutarnju granicu kad je riječ o kontroli društvene zbilje.

Neuzimanje u obzir te ideološke dimenzije društva kontrole dovodi do krivih zaključaka kad je u pitanju pružanje odgovarajućih sredstava otpora. Pružanje otpora ne svodi se na formuliranja pozitivnih alternativa, koje često bivaju iskorištene od dominantnog sistema, nego na povratak pojedinačnostima, koje nisu ni negativne ni pozitivne, jer pripadaju drugoj razini. Izvan domene jednodimenzionalne one ističu vlastita pravila igre.

Na djelu je sukob između uniformističke kulture i onoga što još znači nešto različito i pripada nedokučivu alteritetu. Razmišljanja o metodi u smislu pružanja otpora protiv društva kontrole pronalazimo relativno rano, primjerice, kod Ernsta Jüngeru u djelu *Odmetanje u šumu* u kojemu autor poziva na unutarnju duhovnu emigraciju, povlačenje u šumu, u dijalog s mitovima i kozmosom, povlačenje koje ne znači bijeg, nego beskompromisno osamljivanje, kao neku vrstu duhovne i intelektualne detoksikacije. Izbjeći kontrolu značilo bi tako ukorijeniti se unutar onoga što ne može biti u potpunosti kontrolirano, unutar pojedinačnog identiteta, unutar neumreženih singularnih načina života i razmišljanja.

Zapad - Okcident i vizualna kolonizacija imaginarnog

Pojam Okcident koji se često poistovjećuje sa Zapadom prisutan je u svim velikim suvremenim geopolitičkim i gospodarskim tematikama i problemima. Međutim, njegovo višeslojno značenje ostaje još uvijek neodređeno i nejasno. Suvremeni Zapad Okcident podudara se s liberalnom tržišnom gospodarskom globalnom sferom, u kojoj nakon razdoblja kolonijalizma i imperijalizma, prevladava neoliberalni model kapitalizma koji je danas suočen s dubokom krizom identiteta, i sa sistemskom krizom planetarne proizvodnje, kojemu više ne odgovaraju negativni demografski trendovi i ekološki izazovi zagađenja, kao i sve brojniji i jaki pokreti otpora građana i naroda protiv divlje neoliberalne globalizacije. Upravo zbog toga što je Okcident postao glavna matrica globalne društvene i ekonomske

organizacije - globalizacije, Zapad se danas često poistovjećuje s okcidentalizacijom, dugi proces imperijalizma započeo u XVI. stoljeću s velikim otkrićima, kolonijalizacijom i pojavom financijskog kapitalizma, koji je proveo sustavu akulturaciju cjelokupnih narodnih zajednica putem repetitivne i permanentne neokolonizacije. U pogledu se dogodila svojevrsna zapadnocentrična „kolonizacija mašte“ o kojoj govori Serge Gruzinski⁸⁸ ne samo drugih izvan europskih naroda i kultura (kao svojevrsni proces akulturacija) već i same Europe. Kulturološki Okcident - Zapad pretvorio se u globalnu ideološku *Weltanschauung*, pristup svijetu utemeljenom na fetišizaciji robe, potrošačkog društva, materijalističkog uspjeha i idolatriji tržišta kao nove političke mitologije Zapada. Suvremeni globalni proces okcidentalizacije se provodi putem epistemološkog utjecaja zapadnih sila na oblikovanje školstva i odgoja, načina mišljenja i odijevanja i na javnost putem medijskog uvjetovanja, procesu u kojem se reduciraju narodne kulture na perifernu razinu folklornih proizvodnja, bez ikakvog učinka na društveno-gospodarski dominantni način života. U tom smjeru, audiovizualni mediji i zapadni *mainstream* tisak nastoje standardizirati okcidentalnu globalnu kulturu.

Okcidentalizam i „zapadnjački identitet“ su teško odvojivi od zapadnocentrizma i kolonijalističke prošlosti, do te mjere da Sophie Bessis (Bessis, 2006.) ističe kako je zapadni identitet neodvojiv od « kulture zapadne prevlasti », do te mjere da vodeće zapadne sile poput SAD-a i Velike Britanije često percipiraju gubitak ili slabljenje njihovog hegemonističkog položaja u svijetu kao ujedno i gubitak zapadnog identiteta. Naime, zanimljivo je ustanoviti da je zapadnocentrični imperijalistički diskurs započeo povodom otkrića Amerike kao „novog svijeta“ u XV. stoljeću, kada nestaje proces evakuiranja svih orijentalnih i nekršćanskih korijena zapadne civilizacije. Početkom XVI. stoljeća. Španjolska promiče ideju « krvne čistoće » ; (« *limpieza de sangre* »), a ta dvostruka pripadnost kršćanstvu i zapadnoj rasi će ujedno i legitimirati osvajanje novog svijeta. Nakon toga usljeđuje anticrnački diskurs koji će opravdati i ropstvo, a kasnije i znanstveni antropološki diskurs u XVIII. stoljeću koji će potvrditi tezu o « inferiornosti crne rase ». Treba podsjetiti da je i prosvjetiteljstvo iz XVIII. stoljeća koji je proklamirao pravo i slobodu kao i jednakost ljudskog bića, brzo ograničio ta ista prava isključivo na « bijelo zapadno biće » kao utjelovljenje univerzalne apstrakcije. Prosvjetiteljstvo sekularizira, na jedan način, vjerski diskurs »*teret bijelog čovjeka*« u obliku civilizacijske misije zapadnog svijeta i svjetionik čovječanstva. Zapad kao okcident, ostaje u sferi mitske konceptualizacije kao sveobuhvatan diskurs kojeg George Corn svrstava unutar «velike povijesne stilistike» (Corm. 2009.) koje obuhvaćaju mističke naracije križarskih ratova, hegelovsku i weberovsku konstrukciju (djelo Chateaubrianda, *Le Génie du Christianisme* (1802) je paradigmatični model konstrukcije zapadnookcidentalnog imaginarija) i održavaju dvosmislenost zapadne civilizacije. Ideja o « *izlasku iz religije* » koje su navodno doživjele europske kulture predstavlja također jedan od navedenih « povijesnih stilistika ». Instrumentalizacija pojma Zapada popraćen s deprecijativnim pogledom prema Istoku kao jedan oblik nietzscheanskog preokrenutog pogleda (*franc. renversement*), odgovara

88 Serge Gruzinski, *La machine à remonter le temps. Quand l'Europe s'est mise à écrire l'histoire du monde*. Fayard, i Serge Gruzinski, *La colonisation de l'imaginaire, Sociétés indigènes et occidentalisation dans le Mexique espagnol (XVIe-XVIIIe siècle)* Collection Bibliothèque des Histoires, Gallimard, 1988.

još uvijek u suvremenom svijetu, za promicanje određene zapadnocentrične političke naracije, stiliziranju i idealizaciji povijesti europskog kontinenta. Riječ je o postupku koji nastoji izbrisati različitosti povijesno-kulturnih situacija u Europi, evakuirajući unutarnje sukobe i iskonstruirati putem sintagme « civilizacijskog sukoba » (islam-kršćanstvo), frontalnu opoziciju između Zapada i ostalog nezapadnog svijeta. Međutim, takva jednosmjerno fokalizirana uporaba sintagme Zapada kao homogene i jedinstvene kulturološke ideal-tipske cjeline, ne može u potpunosti prikriti varijabilne manifestacije kontakata i međusobnog prožimanja tijekom povijesti Europe s drugim narodima i kulturama, svjetonazorima, i sa drugim nivoima civilizacija izvan Europe. G. W. F. Hegel i Max Weber su djelomično odgovorni za izgradnju i promicanje zajedničke svijesti o « *zapadnoj sudbini* », koju su često prikazivali na kvazi mistični i romantični način. Zapad je predstavljao jednu posebnu povijesno-filozofsku viziju jednog povijesnog i teritorijalnog kontinuuma, i zajedničkog identiteta, koja je trebala transcendirati sve razlike između europskih naroda unatoč vjerskim i unutarnjim sukobima i stoljetnim ratovima. Zapad - Okcident je postupno postao mitski entitet, i imaginarni prostor, ali i epistemološka granica, stroj za stvaranje jakog i nepremostivog alteriteta između naroda, nacija, kultura i civilizacija. Takvo historističko okcidentalističko poimanje Zapada dugo nije trpjelo nijednu kritiku, dekonstrukciju mitološkog imaginarija, koji je izazivao žustre reakcije, jer nitko nije želio dovesti u pitanje dominaciju zajedničkih postulata zapadnog identiteta: grčki racionalitet, naslijeđe rimskog prava, monoteizam, prosvjetiteljstvo kao općeprihvaćene kulturno-društvene kodove istovjetne zapadnocentričnoj genetici. Paradigma « genija Zapada » je stoljećima predstavljana kao autohtoni endogeni izum, koji ništa ne treba dugovati drugim kulturološkim utjecajima. Nastojalo se esencijalistički prikazati da je takva endogena epistemološka konstrukcija neovisna od prožimanja i utjecaja izvana: Amerikom, Afrikom, muslimanskim svijetom (što pokazuju brojni autori poput Sylvain Gougenheim, Jacques Ellul). Ernest Renan je među prvima koji je poduzeo dekonstrukciju mitološkog značenja i retoričke mistifikacije zapadnocentričnog diskursa istaknuvši kako je Zapad « čarobna riječ, fetiš riječ, totemska riječ oko koje se okupljaju sva različita europska plemena: Oko nje se organizira binarni svijet: dobra i zla, vjernika i heretika, civiliziranog i barbarskog, svijet koji će dobiti svoj izražaj u djelima i tekstovima François Guizota, kada iznosi svoj epski diskurs iz povijesti Europe, koju identificira s univerzalnom civilizacijom. (Nemo, 2000.). S pojavom orijentalističkog diskursa i kolonijalizma, Orijent – Istok postaje nezaobilazna točka u konstrukciji mitskog zapadnog diskursa, jer bez Istoka kao kontrasvijeta i kulturološki antinomičnog kontrapunkta, ne postoji ni Zapad, a zajedno Istok i Zapad, funkcioniraju kao dva kontrasvijeta. Bez « iracionalnog » barbarskog » Istoka, nema ni racionalnog civiliziranog Zapada, ni kolektivnih fobija i vojnih intervencija u ime širenja civilizacijskih zapadnih tekovina demokracije i ljudskih prava u ime obrane « slobodnog svijeta ». Treba imati na umu da prizori Istoka koji su se stoljećima kristalizirali i sedimentirali u zapadnoj kolektivnoj svijesti, obuhvaćaju seriju klišeja i stereotipiziranih predrasuda: potčinjena žena, iracionalitet i divljaštvo, predispozicije za nasilje i ugroženi terorizam, žrtvovanje, krvnički dikatori itd. Naravno brojni autori su nastojali demistificirati tu iskonstruiranu sliku Istoka kao i deprecijativnu funkciju zapadne književnosti u odnosu na Istok (Edward Saïd, Lucette Valensi,

Jack Goody). Zapravo se postavlja pitanje u doba globalizacije i proklamirane post-nacionalne paradigme, hoće li Zapadni mit biti zamijenjen premještanjem pojma Zapada prema ideji Europe? Međutim, u nedostatku jedinstvene definicije Europe u zemljopisnom, kulturološkom i duhovnom smislu, postoji opasnost da se ponovno primijeni ideologizacija « post-nacionalne Europe» koja je već suočena s masivnom generalizacijom mita o tzv. europskom jedinstvu. (Duroselle. 1965). Polisemično značenje pojma «Zapada» također je razvidno u percepcijskoj dijalektici između Istoka i Zapada koji kao dva odvojena svijeta i paradigme često služe za konstrukciju negativnih identifikacija suprotstavljajući jedan drugome. Edward Said (Saïd, 1978) ide dalje kada ističe da je Istok puka konstrukcija koja proizlazi iz zapadnog svijeta dok Claude Prudhomme zapažava da današnji Zapad ne zna što je u suštini te da mu drugi izvana potvrđuju ono što predstavlja u njihovim očima. (Prudhomme, 2010.: str. 357). Alexandre Zinoviev govori o «Okcidentizmu» koji označava apstraktan pojam koji obuhvaća različite fenomene poput kapitalizma, tržišta, demokracije, otvorenog društva kao svojstva zapadne sfere od konkretne definicije Zapada kao skupa svih zemalja i naroda Europe. U tom smjeru Okcidentizam se odnosi na «društveni model zapadnih zemalja koji koriste apstraktan pojam «zapad» u ideološke i propagandističke svrhe».

Zapadnoskopija ili uvod u vizualnu opsjednutost

Kad govorimo o zapadnoskopiji onda se taj pojam veže uz svojevrsnu zapadnu skopijsku opsjednutost u kojoj se posredstvom i sveprisutnošću vizualnih i danas numeričko-digitalnih medija, slika odvojila od prvotne funkcije *mimesisa* i pretvorila se putem autonomizacije i imanentizacije u autoreferencijalnu i samodostatnu kategoriju. Gledanje, promatranje kao i simulacija zbilje unutar sveprisutnih društvenih mreža poput Facebooka graniči s narcističkim nagonima voajerizma i egzbicionizma, do te mjere da neki analitičari (Baudrillard) ističu kako živimo u doba *pornografije informacija i komunikacije*. Čudnovate su bliskosti između filozofije otvorenosti i cijelokupnog kapitalističkog pogona mrežne net ekonomije, ako imamo na umu da je glavni slogan društvenih mreža i Facebooka sljedeći: «svijet sve više otvoren i još više konektiran!», što iza pomodarskog i marketinškog celofana zapravo krije profitabilne aktivnosti start-upa iz Silicon Valleya i Polo Altoa. U tom smislu, sam Mark Zuckerberg osnivač Facebooka ističe u ime «transpraentnosti» kako promiče ideju «podjele bez frikcije» što podrazumijeva da sve naše aktivnosti, misli, privatni podaci koji su online mogu i moraju biti podijeljeni u javnosti putem društvenih mreža. Složena i suptilna komunikacijska praksa zapravo nestaje iz hipertofije razmjene informacija, likeova, komentara u ime neumjerenog kulta konekcije, kao trivijalna i politički korektna aktivnost koja ne tolerira dubinski sadržaj ni iskonsku raspravu. Facebook je jedan od cyberbuldožera sveprisutne vizualne globalne kulture koja nastoji izbrisati svaku granicu između privatnog i javnog života, odnosno, poremeti kapacitet prosuđivanja između onog što je intimno i onog što je javno. U jednoj riječ, „nepoželjne“ osobe mogu konzultirati sadržaj i evoluciju mojeg intimnog osobnog profila i to svim segmentima. Nije ni čudo da, iako je facebook dosta recentna inovacija, pomalo izlaze na vidjelo

slučaji „poslovne špijunaže“ i pak onih koji su dobili otkaz zbog objavljivanje jedne fotke u pijanom stanju ili pak onih koji su dobili „odbijenicu“ za radno mjesto zato što je preko facebooka ustanovljeno politički „nekorektno“ stajalište. S facebookom, intimnost nestaje, svrha ovog virtualnog mrežnog pogona je potpuno razotkrivanje, hipertransparentnost s manipulativnom strategijom virtualnog zavodenja. Zašto ne reći jasno da je ta društvena mreža u suštini jedno učinkovito sredstvo represije, a ne emancipacije, sredstvo nadziranja, postmodernog Foucaultovo izdanje virtualnog i globalnog „panoptikuma“. Većina se korisnika mreže bestidno razotkrivaju drugima, a u pozadini kadrovske službe velikih korporacija skupljaju i pohranjuju osobne podatke koje mogu također i preprodavati. Međutim, histerična strast za narcisoidni egzibicionizam je jača od objektivnih činjenica i učinaka. Francuski književnik George Bernanos jednom je rekao da : „onaj koji nije shvatio da je današnja civilizacija samo konspiracija protiv unutarnjeg života nije ništa shvatio». U tom kontekstu, ne treba se tješiti teorijama zavjere, ali treba reći da je ova nova društvena mreža dobra ilustracija jednog društva koji se rastvara zbog ekscesa sijena, suviše ekspozicije i panoptičnog bijesa. Društvena hipertransparentnost postaje Baudrillardova „bijela opscenost“. Novinar Jean Lacouture govori o novom obliku represije koju naziva «sveprisutno oko», hipervizualnost i transparentnost koja sve upija i izopačuje. Ne treba sve reći, a još manje sve pokazati, a višak komunikacije neminovno dovodi do zasićenosti i površnosti. Habermasova sintagma o „komunikacijskoj budućnost“ bi se mogla olako pretvoriti u noćnu moru simulacije i sveopćeg beznačaja. Tajnovitost je neophodna za kvalitetan društveni suživot, a tajne su sačinjene od «sitnog ničega», koje treba zaštititi jer kako kaže Pierre Boutang autor knjige „Ontologija tajne“ „tajna je uvijek tajna o nekom drugom».

Opsjednutost postmodernog društva slikom i vizualnim, također, je razvidna u vizualnim medijima i kinematografiji. Naime, pored Hitchkokvih filmova (*Psiho*, *Ptice*, itd.) koji predstavljaju među prvima pionirske radove i medijske predmete koji su poticali na skopijsku interakciju između promatrača i promatranih, kasnije će natjecateljski *reality show Big Brother* koji nastaje 1997. godine izravno će se zasnivati na potražnji voajerizma i egzibicinoizma i na taj način potaknuti i samo tržište vizualne skopijske opsjednutosti. Talk show, reality show, američke serije block busteri, koje svakodnevno preplavljaju audiovizualni prostor, poput simulakruma, dobivaju uzvišen ontološki status i stvaraju zbrku između zbilje i fikcije te podsvjesno modificiraju percepciju mašte, stvarajući iluziju realnosti te mijenjajući simbolični kod i vremensko-prostorne kategorije. Zbog toga što vizualno ne može razriješiti problem posvemašnje reprezentacije, on kompenzira s liminalnim iskustvom kao iskustvom „povratka mrtvog“ (djelomično prisutan na subliminalni način u vizualnim porukama u svim američkim serijama fikcije), koji potiče na potencijalno uskrsnuće. Što se tiče inflacije američkih serija, one odigravaju ključnu ulogu u promicanju američkog stila života i u procesu banalizacije nasilja i kriminalnog društva. U tom pogledu, sve su te serije tobože kritične prema američkom društvu, a u biti sve neizravno legitimiraju patološke društvene pojave u navedenom društvu, kao što su, primjerice, *Twin Peaks*, *Boomtown*, *Six Feet Under*, *Soprano* (serija koja egzaltira ideal opreznog i duhovitog mafijaša heroja), *Buffy* i *Angel*, *Alisa* ili *Smallville*. Iako je diskurs izravan (*The West Wing*, *Soprano*), poetičan (*Dead Like Me*, *Carnivale*) ili simboličan

(Oz, Buffy), sve te serije imaju političku dimenziju. Poznato je da postoji uska suradnja između američkih vlasti i holivudske industrije, a posebno suradnja s Pentagonom.

Ugovor između Hollywooda i američkog ministarstva obrane temelji se na sljedećim načelima: producenti mogu raspolagati svim potrebnim filmskim materijalom (vojnomo opremom, zrakoplovima, brodovima itd.) pod uvjetom da filmovi veličaju vojsku, veličaju junaštvo, patriotizam i američki stil života. Postoje tri razine suradnje: kurtoazna, materijalna, koja se očituje u tehničkoj pomoći (limited cooperation) i potpuna (full cooperation). U sklopu te suradnje holivudska industrija nastoji na pomodan način prikazati novu sliku CIA–e preko televizijskih serija, primjerice, Alisa, The Agency, Threat Matrix. Od 1985. CIA, FBI i NSA znatno su prisutni u izradi filmova i serija, a posebice od 2001. u produkciji filmova koji obrađuju tematike antiterorističke borbe, poput The Agency, Threat Matrix, Alisa, JAG, NCIS, 24 sata, E-ring. Američka kinematografija u obliku blockbustera nastoji promicati mit o mesijanskoj misiji američke nacije, čuvarice i zaštitnice čovječanstva. Američka kinematografija, a posebice televizijske serije, većinom služe kao sredstvo za propagiranje strateške reprezentacije SAD-a. Primjerice, film Gladijator sugerira ideju o carstvu, vojno-medijatični pothvat osvajanja, opresije i društvenog nadzora te na taj način prikazuje aktualnu indirektnu političku raspravu u SAD-u glede uloge i statusa SAD-a kao carstva. Žanr kinematografije „national security“ proizvodi policijske, ratne ili špijunske filmove koji ugrožavaju integritet ustanova i civilno društvo u skladu s tipologijama ugroza koje su elaborirali Pentagon i Think Tanks. Filmovi fikcije poput Dan neovisnosti ili Armageddon temelje se na fantazmagoriji globalne prijetnje naslijeđene od nuklearnog razdoblja hladnoga rata, otvarajući također raspravu o strateškom pitanju „air power“. Matrix inscenira transformaciju humane vrste u energetske resurs u službi strojeva koji su preuzeli vlast, ali taj novi oblik tehnološkog totalitarizma neutralizirao je pojedinačnog heroja. Zajednički cilj navedene kinematografije jest sugerirati ostvarivanje američke hegemonije (tehničko-vojne) pobjedom nad opasnostima (globalnom, asimetričnom, asteroidima ili terorizmom). Ta kinematografija koja prikazuje spektakl opasnosti i pobjede postaje suvremeni oblik katarze (proživljavanje straha i samosažaljenje) te se dijeli na realističke filmove ili perspektivne fikcije i filozofske bajke. Živimo u društvima gdje je smrt posljednji tabu. Oni koji su prikazani kao da imaju moć nadzora nad smrću (i koji mogu hladnokrvno ubijati) dobivaju (a posebice u američkim trilerskim filmovima) mističan status u kolektivnoj podsvijesti. U tome se smislu objašnjava banaliziranje i egzaltiranje figure serijskog ubojice (poput filma Kad Jaganjci utihnu). Kao aspekt urbane legende, u kojoj je serijski ubojica predstavljen kao posljednji nekontrolirani i moćni predator, koji istrjebljuje sve što prijete njegovom opstanku. U tom pogledu, FBI je namjerno povećao statistike serijskih ubojstava u 80-tim godinama kako bi, uz pomoć kinematografije, prefabricirao mit „profilera“, čime bi privukao više sredstava od američke vlade. Fascinacija serijskim ubojicama jest koktel morbidnih refuliranih nagona i proizvod političko-medijskih manipulacija te izražava fascinaciju strahom u pročišćenom programiranom svakodnevnom svijetu. U tome smislu, obdukcijski čin u forenzičkim serijama poput CSI jest semiološko-simbolički pothvat koji posthumno razotkriva kriminalno, fragmentirano, osakaćeno društvo, dok su heroj „profilera“ ili forezničar nove ikone posthumanog suvremenog

kriminalnog nihilizma u kojemu je tanka granica između perverznh kriminalaca i vještih profilerana. U navedenim serijama, nasilje „kao medijski profitabilni paket“ sustavno je banalizirano te izaziva niz etičkih i društvenih pitanja, kao pitanje psihološkog zdravlja i integriteta gledatelja, a posebice djece i maloljetnika koji su podložni fenomenu identifikacije i mimetizma s „herojima“ navedenih serija. Aktualna sveučilišna istraživanja pokazala su kako poneki učenici maloljetnici gledaju televiziju ili se igraju nasilnim videoigricama više od 30 sati tjedno (prisjetimo se drame Littleton u SAD-u 20. travnja 1999. kada su dva maloljetnika ubila 13 učenika prije negoli su počinila samoubojstvo)⁸⁹. Jedno izvješće francuskog ministarstva obrazovanja pokazuje da je u jednom tjednu televizijskog programa registrirano 670 ubojstava, 15 silovanja, 848 tučnjava, 419 pucnjava i eksplozija, 27 slučaja mučenja, 18 prizora drogiranja, 11 ratnih prizora, 32 prizora otimanja. Banalizacija nasilja u policijskim serijama i filmovima strave dovodi u pitanje sam proces socijalizacije maloljetnika podložnih mimetičnom fenomenu koji povećava fizičke i verbalne agresivnosti i slabi socijabilitet a neki već govore o „vizualnoj kriminalizaciji društva“:

Društvo spektakla kao društvo skopijske pretilnosti

Debordovo društvo spektakla čini skopofiljski mrežni panoptikon, u kojem su pojedinci neprestano promatrani i nadzirani, ali i interakcijski postaju subjekti-objekti drugih priča, života, unutar međusobnog vizualnog insceniranja i režiranja kao višeslojne matrice istog skopofiljskog odnosa. Naravno, skopofilija je usko povezana s dispozitivima ovisnosti unutar potrošačkih strategija. Naime, prehrambeni aditivi u obliku fruktoze-glukoze koje koristi potrošačka industrijska proizvodnja u svim tekućim i prehrambenim produktima, a posebice u „junk food“ (brza hrana i hamburgeri) su uzrok širenja munjevitog rasta stope pretilnosti u svim zapadnoeuropskim zemljama početkom 80, ali i fenomena ovisnosti. Naime, nikada nijedan totalitarani sustav nije dosegnoo toliku razinu sofisticiranja u mehanizmima ovisnosti koliko je današnja potrošačka demokracije uspjela. Nova tiranija ovisnosti o aditivcima, (neki govore o aditokraciji) uspijeva neutralizirati otpore, disidencije putem ovisnosti o potrošnji koja funkcionira i regenerira se na temelju odnosa „dealera/potrošača“. Na djelu je jedna soft lobomotija u kojoj smo svi više-manje žrtve, ovisnost koja je podražena, stimulirani poput zlokobnog narodnog sala, koji su ujedno siromašni debeli, ektoplaznični i koji se više ne mogu ustati, a kamoli se pobuniti. Akt potrošnje je par excellence akt destrukcije, jer trošiti je konzumirati. Zbog toga potrošnja ne može biti jedan životni projekt, a još manje politički projekt. Potrošnja je doživjela epistemološku mutaciju jer je prešla iz konzumetofilije u konzumokraciju. Nije samo na djelu prehrambeno zagađivanje nego i mentalno zagađivanje koje na znanstvenoj razini koncipirano i održano od strane trgovačkog sustava čiji je cilj jasan: neutralizirati i anestetizirati svaki oblik „pobune“, potencijalnog „remetiteljskog čimbenika“ koji bi mogao poremetiti dovri poslovni odnos između dilera potrošača. Riječ je o o transplantiranju unutar ljudskog uma i mozga klišeje,

⁸⁹ Sylvie Kauffmann, *Etats-Unis: une nouvelle fusillade dans lycée accroît le malaise sur la violence juvénile*, *Le Monde*, 22. svibnja 1999. str. 4.

slike, uvjetovane reflekse koje neutraliziraju fundamentalne identificirane pripadnosti i smisao za kritiku, submimirajući nagon za potrošnju. Potrošnja se treba osloboditi od slobodne volje, od vremensko-prostorne dimenzije, i od društvenog odnosa, pa i mašta o kojoj Victor Hugo kaže da je „inteligencija u erekciji“, treba biti komlizirani u tom šarolikom potrošačkom tsunamiju. Potrošačka industrija ne štedi ni centim u tom procesu duhovne, mentalne i tjelsne alijenacije: kvantitativne i kvalitetne razne potrošačke studije, behaviorističke društvene analize, komunikacijske i marketinške eksperimentalne kampanje, „eye-tracking“. Neuromarketing i analize o cerebralnom učinku generiran od reklamne izloženosti (IMRF imageries putem funkcionalne magnetske rezonacije), dio su navedenog arsenala za takvu mašineriju ovisnosti. Baudrillard je u tom smjeru isticao da je današnji prosječni potrošač permanentno nezadovoljan i da je uvijek u potrazi svoje potrebne doze. Njegov potrošački dealer je ujedno postao i mučenik i spasitelj. Ovisnost nadmašuje ludično i prehrambeno područje kako bi i manipulirao s političkim i društvenim i kulturološkim. Također se razvija i sfera cyber-addictsa beskorjenih, virtualnih i korisnika weba, smartphonea, twittera i facebooka. Francuski sociolog u knjizi „TV lobotomija“ govori o stvaranju jedne nove „meke misli“ koju on naziva „misao lukum“ čiji simbol je emisija star academy. On ustanovljuje da izloženost. Dnevna izloženost djeteta na dva sata pred televizijom između 1 i 4 godine udvostručuje rizik jezične zaostalosti, dok svaki sat pred tv generira 43 % mogućnost napuštanja prijevremeno škole. Švicarski institut za prevenciju alkoholizma i toksikomanije (ISPA) potvrdio je da cyber-addictions ovisnost o novim medijima poistovjećena s ovisnošću od droga te je u 2008. godini registrirala 70 000 cyber ovisnika u samoj Švicarskoj. Nova aditivokracija kao nova tiranija ovisnosti uklapa se u ono što je sociolog Anthony Giddens nazvao mehanizmom *iskorjenjivanja* tj. putem stvaranja dominantnih potrošačkih simboličkih znakova i uspostavljanje ekspertskih sistema kao oblika profesionalne ekspertize koji organiziraju velika područja potrošačkog materijalnog i društvenog i političkog okruženja unutar kojih danas živimo. Takva „igra“ iskorjenjivanja koja paralelno ide s neprestanim podražajima (Gilles Lipovetsky govori o strategijama zavođenja) neminovno dovodi do *resignifikacije* suvremenog nezadovoljnog i neurotičnog pojedinca, koji također postaje fluidan, ali i koji mijenja svoje sklonosti, ukuse i identifikacije, po versatilnom potrošačkom prolaznom ključu. Statistika pokazuje da blagostanje raste, ljudi više zarađuju, zdraviji su, duže žive, ali u isto vrijeme nisu zadovoljni životom. To je, prema njegovom mišljenju, proizvod utjecaja masovne proizvodnje *nezasitnosti* i *potrošačkog ropstva*, a možda je jedini put prekida s tim lancem alijenacije, početak jedne nove ekologije duha, jedan vrsta mentalne i duhovne egzistencijalne dezintoksikacije, put prema samodostatnosti i skromnosti, kao prethodni koraci i uvjeti za povratak jedne vrste obnovljene volje za moći, zdrave kritične svijesti i kreativnosti. Kad Michael Foley u djelu „Doba apsurdnosti“ raspravlja o potrebi za ispunjenjem koje obmanjuje ljude 21. stoljeća u njihovu radu, on potvrđuje i teze o djelovanju jedne potrošačke tiranije ovisnosti koja generira umjetne potrebe. I zaista ljudske želje nikada nisu bile toliko velike i brojne. U globalnom svijetu koji se pretvorio u potrošačkom koncentracijskom logoru „neprestane zabave“; nikada nije bila toliko koncentracije tjeskobe i straha, i to je što čini apsurdnost ljudske kondicije. Ali nije dovoljno uzvisiti apsurdnost na razinu

prihvaćene vrijednosti ili kao izlazna strategija, jer poput drugog velikog mislioca apsurdnosti Emila Ciorana potrebno je „misliti protiv sebe“, poriv svojih navika, poroka, slabosti, možda je prvi korak u tom duhovnom procesu povratka i obnove vlastitih vitalnih intelektualnih, tjelesnih i duhovnih funkcija.

Literatura:

Carl Havelage, *De l'oeil et du monde, l'histoire du regard au seuil de la modernité*, Fayard, Paris.

Michel Foucault Nietzsche, la généalogie, l'histoire», *Hommage à Jean Hyppolite*, Paris, P.U.F., coll. «Épiméthée», 1971.

Michael Foley, „The Age Of Absurdity: Why Modern Life Makes It Hard To Be Happy”, London: Simon and Schuster, 2010.

Behar P. (1992), *Une géopolitique pour l'Europe*, Broche, Paris.

Bessis S., (2006), *l'Occident et les autres*, La découverte, Paris.

Bernard Manin « Limites de la dimension démocratique du gouvernement représentatif », *Problèmes politiques et sociaux*, n° 959, avril 2009.

Michael Hardt, « La société mondiale de contrôle », in *Éric Alliez (dir.), Gilles Deleuze une vie philosophique*, Le Plessis Robinson, Les Empêcheurs de penser en rond, 1998.

Olivier Razac *Histoire politique du barbelé: la prairie, la tranchée, le camp*. Paris: La Fabrique éditions, 2000.

Corm G. (2009), *L'Europe et le mythe de l'Occident, la construction d'une histoire*, Edition La Découverte, Paris.

Karl Mannheim, *Ideologija i Utopija*, Jesenski i Turk, 2007.

Regis Debray, *Transmettre*, éditions Odile Jacob, 1997, 2000 (*Transmitting Culture*).

Foucault, M., *Les mots et les choses*, Paris, Gallimard, 1966.

Merleau-Ponty, M., *L'oeil et l'esprit*, Paris, Gallimard, 1964.

Simon, G., *Le regard, l'être et l'apparence dans l'Optique de l'Antiquité*, Paris, Seuil, 1988.

Nemo P. (2013), *Qu'est que l'Occident*, Broche, Paris.

Milosz C., 1964, *Une autre Europe*, Gallimard, Paris.

Olson T. et Cassia P. (2006), *Le Droit international, le droit européen et la hiérarchie des normes*, PUF, Paris.

- Peynichou C., (2001), L'Oural a l'épreuve de l'Eurasisme, RSE, revue Regard sur l'Est.
- Prudhomme, C., (2010)., « Occident », in Christin, Olivier (dir.), *Dictionnaire des concepts nomades en sciences humaines*, Éditions Métailié, Paris.
- Said, E. (1978), *L'Orientalisme. L'Orient créé par l'Occident*, Éditions du Seuil, Paris.
- Vujić, J. (2012), *Rat svjetova, Euroazijanizam protiv Atlantizma*, Minerve-Synergies, Zagreb.
- Zinoviev A., (1995)., *L'occidentisme - Essai sur le triomphe d'une idéologie*, éd. Plon, Paris.
- Michel Albert, *Capitalism v. Capitalism*, Four Wall Eight Windows, New York 1993.
- Isaac Asimov, *The Foundation Trilogy*, Gnome Press, New York 1953.
- Isaac Asimov, *I, Robot*, Panther, London 1968.
- Isaac Asimov, *The Rest of the Robots*, Panther, London 1968.
- Martin Bangemann, *Europe and the Global Information Society*, European Union, Brussels 1994.
- Richard Barbrook, *Media Freedom: the contradictions of communications in the age of modernity*, Pluto, London 1995.
- Richard Barbrook, 'The Pinnochio Theory'.
- Daniel Bell, *The Coming of the Post-Industrial Society*, Basic Books, New York 1973.
- Zbigniew Brzezinski, *Between Two Ages: America's role in the Technetronic Era*, Viking Press, New York 1970.
- Ernest Callenbach, *Ecotopia*, Bantam, New York 1975.
- Benjamin Coriat, *L'atelier et le robot*, Christian Bourgois Éditeur, Paris 1990.
- Douglas Coupland, *Microserfs*, Flamingo, London 1995.
- Mike Davis, *City of Quartz*, Verso, London 1990.
- Mike Davis, *Urban Control: the Ecology of Fear*, Open Magazine, New Jersey 1992.
- Philippe Delmas, *Le Maître des Horloges*, Éditions Odile Jacob, Paris 1991.
- John Downing, *Radical Media*, South End Press, Boston 1984.
- Bill Gates, 'The Bill Gates Column', *The Guardian*, On-Line Section, 20 July 1995.
- Michel Foucault, *Prisons et révoltes dans les prisons*, in *Dits et Écrits*, t. 1, Paris, Gallimard.
- Michel Foucault, 'La société disciplinaire en crise', p. 532-534, in *Dits et Écrits*, t. 2. Paris, Gallimard.
- Manfred Steger, *The rise of the global imaginary: political ideologies from the French Revolution to the global war on terror*, Oxford University Press, 2008.

- Gootfried Boehm and W.J.T Mitchell versus Iconic Turn-Two letters, article, 21.december 2009.
- Norbert Wiener 1948, *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Paris, (Hermann & Cie) & Camb. Mass. (MIT Press); 2nd revised ed. 1961.
- Barbrook, Richard. Andy Cameron. (1996) [1995] "The Californian Ideology". *Science as Culture* 6.1 (1996):
- Jean Baudrillard, *Les Stratégies fatales* (1983), éd. Grasset, Paris.
- William Gibson and Sandy Sandfort, 'Disneyland with the Death Penalty', *Wired*, 1.4, September/October 1993, pages 51-55, 114-115.
- Dennis Hayes, *Behind the Silicon Curtain*, Free Association Books, London 1989.
- Robert Heinlein, *The Man Who Sold the Moon*, Signet, New York 1950.
- Charles Reich, *The Greening of America*, Random House, New York 1970.
- Robert Reich, *The Work of Nations: a blueprint for the future*, Simon & Schuster, London 1991.
- Howard Rheingold, *The Virtual Community: finding connection in a computerised world*, Secker & Warburg, London 1994.
- Howard Rheingold, Home Pages.
- Kim Stanley Robinson, *Pacific Edge*, Grafton, London 1990.
- Ridley Scott (director), *Bladerunner*, Warner Brothers, USA 1982.
- Robert Shea and Robert Anton Wilson, *The Illuminati Trilogy*, Dell, New York 1975.
- Ithiel de Sola Pool, *Technologies of Freedom*, Belknap Press, Harvard 1983.
- Neal Stephenson, *Snow Crash*, Roc, New York 1992.
- Bruce Sterling (editor), *Mirrorshades*, Paladin, London 1988.
- Gerald Emanuel Stern (editor), *McLuhan: Hot & Cool*, Penguin, London 1968.
- Reginald Stuart, 'High-Tech Redlining: are Afro-Americans being frozen out of the new communications network', *Utne Reader*, 68, March-April 1995, page 73.
- Serge Gruzinski, *La machine à remonter le temps. Quand l'Europe s'est mise à écrire l'histoire du monde*. Fayard, i Serge Gruzinski, La colonisation de l'imaginaire, Sociétés indigènes et occidentalisation dans le Mexique espagnol (XVIe-XVIIIe siècle) Collection Bibliothèque des Histoires, Gallimard, 1988.
- Keith Taylor (editor), *Henri Saint-Simon 1760-1825: Selected Writings on Science, Industry and Social Organisation*, Croom Helm, London 1975.
- Alvin Toffler, *The Third Wave*, Pan, London 1980.

Alain Touraine, *La Société post-industrielle*, Editions Denoël, Paris 1969.

Richard Walker, 'California Rages Against the Dying of the Light', *New Left Review*, 209, January-February 1995, pages 42-74.

Tom Wolfe, 'What If He Is Right?', *The Pump House Gang*, Bantam Books, London 1968, pages 107-133.

Tom Wolfe, *The Electric Kool-Aid Acid Test*, Bantam Books, New York 1968.

William Whyte, *The Organization Man*, Simon & Schuster, New York 1956.

Paul Wilstach, *Jefferson and Monticello*, William Heinemann, London 1925.

Epistemological Matrix of Contemporary Visual Culture

Abstract

The mental structure of the hipermodern West, which has been compounded since the Renaissance until today, reflecting a complex mutation of the collective and individual view of the world, maintaining a radical change of Western epistemology of perception and interpretation of the world. After the "culture as a picture" as opposed to "culture as a text" we may find ourselves in another type of reduction - those of visual awareness and all-time internalized videocentrism that dissolving the heritage of Western-European metaphysics that pervades social and humanistic sciences until the end of the 20th century. Such long picture's autonomization and emancipation of language, speech and script reveals the philosophical and metapolitical matrices of so-called "West- visual scope" as a kind of visual obsession.

Key words: *hipermodern west, visual, culture, west, postmodernity, scope, picture, matrix, epistemology.*

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.